

Cezayir Deneyiminin Pierre Bourdieu'nün Sosyolojik Tahayyülüne Etkileri: Bilimsel Bir Habitusun Doğuşu

Nazlı Ökten Gülsoy*

Özet: Pierre Bourdieu sosyolojisinin oluşumunda Cezayir döneminin çok önemli bir rol oynadığı, kendisi de dahil olmak üzere birçok yazarın üzerinde hemfikir olduğu bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş ve sömürgecilik koşullarında gerçekleştirilen bu ilk çalışmalar, sosyoloğun sadece bilimsel yaklaşımını değil, siyasal konumlanışını da etkilemiştir. Sadece çözülmekte olan bir toplumsal yapıyı değil, bu çözülmeye karşısında geliştirilen tutumları da göz önüne alan bu çalışmalar, özellikle habitus kavramının geliştirilmesinde temel bir rol oynamıştır. Bourdieu sosyolojisinin anahtar kavramlarından olan düşünümsellik ilkesinin önemli buyruklarından biri, araştırmacının konumunu, araştırma evreninin bütünüyle birlikte değerlendirmektir. Bu makalede, sosyoloğun henüz kendine has kavramlar bütününe geliştirmemiş olduğu dönemde araştırma nesnelere ve araştırmacı olarak konumunu belirleyen tarihsel koşullar incelenmektedir. Bu inceleme, bir anlamda Bourdieu'nün bilimsel habitusunun doğuş koşullarını da yeniden inşa etme çabasına bir katkı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Pierre Bourdieu, Sömürgecilik, Cezayir, Savaş

Influences of Pierre Bourdieu's Algerian Experience on His Sociological Imagination: Birth of a Scientific Habitus

Abstract: Many authors, including Pierre Bourdieu, agreed that his "Algerian period" had a formative role on his sociological thought. These early studies conducted under the conditions of war and colonialism, not only influenced the scientific approach, but also the political positioning of the sociologist. This article shows that a dissolving social structure and the attitudes developed in the face of this dissolution have played a major role, especially in the elaboration of the concept of habitus. One of the imperatives of reflexivity, a key concept for the sociology of Bourdieu, is to evaluate the researcher's position, along with the whole research universe. This article aims to present how the historical conditions of Bourdieu's research objects and his position as a researcher, at a time when a sociologist has not developed his own conceptual tools yet, have influenced and contributed to the birth of Bourdieu's scientific habitus.

Keywords: Sociology, Pierre Bourdieu, Colonialism, Algeria, War

* Öğretim Görevlisi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, nokten@gsu.edu.tr

“Cezayir’i ve oradaki işsizleri, alt-proleterleri, topraksız köylüleri gidip görmek, –biraz daha ileride Althusser ve Ecole Normal’lilerle ortaya çıkacak olan– İşçiler ya da Proleterya ve Parti üzerine büyük harfli bir söylemden kopmaktı [...]” Pierre Bourdieu

Yakın dönemde sosyal bilimleri uluslararası düzeyde en çok etkileyen sosyologlardan biri olan Pierre Bourdieu, 30 Ekim 1989’da Fribourg Üniversitesi’nde yaptığı bir konuşmada (Bourdieu, 2002b), düşüncelerin uluslararası dolaşımının koşullarını tanımlamanın öneminden söz eder. Bourdieu’ye göre, bir eserin, bir düşüncenin, bir düşünürün bir kültürden diğerine nakledilme koşulları, alımlama sürecinde büyük bir rol oynayacaktır. Bir kitabı kimin çevirdiği, kimin önsöz yazdığı, hangi yayınevının yayımladığı gibi sorulara cevap verildiğinde, o düşüncenin yayılma koşullarının anlaşılmasında da önemli bir yol kat edilecektir. Bu açıdan baktığımızda, eserlerin bir dilden diğerine hangi sırayla çevrildiğinin de önem taşıdığını söylememiz mümkün. Pierre Bourdieu’nün eserlerinin Türkçe’ye olduğu gibi diğer birçok dile yapılan çevirilerine de baktığımızda¹ şunu görürüz: Cezayir dönemi eserleri, görece daha geç çevrilmekte, bazı koşullarda öncelikler listesinin son sıralarında yer almaktadır (Calhoun, 2006).² Sayılabilecek çok sayıda nedenden biri, bu dönem çalışmalarında, teorik çerçevenin henüz katileşmemiş, Bourdieu’ye has teorik “alet edevat kutusunun” henüz oluşmamış olmasıdır. Sosyolojik bilgi üretiminde bu türden teorik katkıların gebe olduğu çalışma potansiyelleri düşünüldüğünde bu anlaşılabilir bir sonuçtur. Ancak bu dönemin Bourdieu sosyolojisinin özgün katkısını oluşturmaya katkısı üzerinde giderek büyüyen bir literatür oluşmaktadır (Addi, 2002; Calhoun,

¹ Türkçe’deki ilk Bourdieu çevirileri, görece birbirinden kopuk kalmış gibi görünmektedir. Bourdieu sosyolojisi hakkındaki ikincil literatüre ağırlık vermekle birlikte, alanındaki halen en kapsamlı çalışma için bkz. (Çeğin, Göker, Arlı ve Tatlıcan, 2001). Burada değinilmesi gereken diğer bir husus, son yıllarda akademik değerlendirme kriterlerinde en önemli yeri İngilizce yayımlanan indeksli dergilerin tutması gibi faktörlerin de etkisiyle, Fransızca sosyoloji felsefe ya da tarih literatürü, Anglo-sakson literatürde “tanınıp” kabul gördükten sonra Türkiye’de tartışılmaya başlanmaktadır. Bu konuda, örneğin Foucault’nun alımlanması için bkz. (Ökten Gülsoy, 2011).

² Craig Calhoun 2006 yılında yayımladığı makalesinde, Cezayir dönemi eserleri henüz İngilizce’ye çevrilmediği için Bourdieu’nün eğitim konusundaki görüşlerinin Amerikan literatüründe çoğunlukla yeterince iyi değerlendirilmediğini belirtir.

2006; Wacquant, 2004; Yacine, 2004). Bunun yanı sıra, Türkiye gibi, piyasa ilişkilerinin yayılma evreleri, köyden kente göç, geleneksel tarımda çözülme açısından benzer süreçler gösteren ülkeler için Cezayir deneyimi, önemli dersler barındırmaktadır.

Bir Deneyimin Kalıcı İzleri

Bourdieu, Cezayir deneyiminin, teorik çerçevesi konusundaki belirleyici etkilerinden birçok kez söz etmiştir. Kendisiyle yapılan söyleşilerden birinde (Bourdieu, 1987, s. 34) *Centre de Sociologie Européenne*'de yürüttüğü eğitim ve kültür sosyolojisi konulu çalışmalarında kullandığı kavramların çoğunun Cezayir'de gerçekleştirdiği etnolojik ve sosyolojik çalışmaların kazanımlarının genelleştirilmesinden doğduğunu belirtmiştir. Özne beklentilerle nesnel şanslar arasındaki ilişkinin, Cezayirli işçilerde de, Fransız öğrencilerde de tezahür etme biçimlerini örnek olarak gösterir ancak çok daha aşikâr olan bir aktarımın, toplumsal failerin bilişsel yapılarına ve sınıflandırma etkinliklerine yönelik ilgisinde gerçekleştiğini belirtir. Eseri hakkındaki değerlendirmelerin yer aldığı bir kitabın sonsözünde, bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Örneğin, başlangıçta, şerefin mantığını anlatabilmek için tasarlanmış simgesel sermaye için olduğu gibi, Cezayir Kabiliyelileri hakkında geliştirdiğim sorun ve kavramları –yalnızca Béarn bölgesindeki köylüler üzerine yaptığım erken çalışmalarına değil– Fransız toplumuna ilişkin çalışmalarına da aktarmayı hiç bırakmadım” (Bourdieu, 1993).

Cezayir deneyimini, felsefeden sosyolojiye geçişine eşlik eden dönüşümün en kritik anı, hatta bir “eriştirme/erginleme” (*initiation*) olarak tanımlar. Bu, sadece –yine kendi deyimiyile– o dönem Cezayir’in bir tür toplumsal deney ortamı oluşturması nedeniyle değil; savaş ortamında araştırma yapmanın, kendisini düşünümSELLİK konusunda özellikle hassas kılmış olabileceği ve araştırmacının konumu üzerine sürekli ve hayati bir uyanıklığın gerekliliğini vurgulamış olması nedeniyle (Bourdieu, 2004, s. 78).

Bourdieu'nün Cezayir'deki saha çalışmaları sırasında çektiği fotoğraflardan oluşan serginin küratörlerinden Franz Shultheis, bu etkiyi şöyle tanımlamaktadır:

“Bourdieu sosyolojisinin en temel konuları, bu erken dönemde mevcuttur: Değiş tokuşun altında yatan kurallar ve bu bağlamda geçerli olan “bütüncül toplumsal olgular” kadar; iktisadileşmenin toplumsal bütünlüşmesi, zaman yapısı, akılcılık, toplumların simgesel düzeni; cins, kuşak

ve toplumsal sınıflar arası tahakküm ilişkileri ve *homo economicus*'un evrensel akılcı hesaplaması olması istenen şeyin tarihsel-toplumsal olasılık koşulları gibi sorunlar, o gün olduğu gibi, daha sonra da yazılarının anahtar bilişsel meseleleri olmuştur. Etnoloji, antropoloji ve sosyolojinin birbirine ayrılmaz bir biçimde bağlı olduğu ve Bourdieu'nün yakın zamanda haklı olarak 'en erken ve en aktüel çalışmam' olarak nitelediği, böylece ilk kez, fotoğraf unsuruyla tamamlanan bu ufuk açıcı saha araştırması, tüm temel biçimleri ve içerikleriyle Bourdieu sosyolojisinin doğum hali konusunda bir görüş sunar" (Shultheis, 2007).

Cezayir yıllarının, Bourdieu üzerindeki kalıcı etkileri konusunda birçok araştırmacı hemfikiridir. Bourdieu sosyolojisinin özellikle ABD'deki alımlanmasında kilit bir rol oynayan Loïc Wacquant (2004), erken dönem çalışmaları arasında yer alan, bir anlamda Bourdieu'nün bilimsel habitusu üzerindeki etkileri tartıştığı bir makalesinde³ özellikle Kabiliye ve Béarn üzerine yaptığı çalışmaların çaprazlamasına çözümlenmesinin, teorik teşebbüsünü anlamak bakımından esas olduğunu belirtir. Wacquant, Bourdieu'nün Cezayir'le ilgili ilk ampirik çalışmalarında ortaya çıkan üç soru olduğunu ortaya koymaktadır:

- 1) Kapitalizm-öncesi bir ekonomiden, kapitalist bir ekonomiye geçişin araçları, mekanizmaları ve etkileri nelerdir?
- 2) Bu geçiş, kendisini, buna maruz kalanların değişen bilinçlerinde, zihinsel kategorilerinde ve özellikle de zaman kavrayışlarında ve duygusal tutumlarında nasıl gösterir?
- 3) Sömürge (sonrası) ortamında iki sınıftan hangisi, sanayi işçileri mi, köylüler mi devrimci bir güç olarak hareket edecektir ve proleterya ile alt-proleterya arasındaki klasik ayrışmanın geçerliliği ortaya konabilir mi?⁴ (Wacquant, 2004, s. 390)

Cezayir döneminin Pierre Bourdieu'nün sosyolojisinde gösterdiği *Bildung* etkisini, özellikle ikinci sorudan yola çıkarak takip etmeye çalışacağımız bu makalede, 1972'de *Esquisse d'une théorie de la pratique*'te yayımladığı üç makale, ki bunlardan "La Maison Kabyle", özellikle Anglo-Sakson akademik dünyada antropolojinin klasikleri arasına girmiştir,⁵ ve sonrasında *Le sens pratique*'te geri

³ Makalenin yayımlandığı *Etnography* dergisinin bu sayısı, Bourdieu'ye hasredilmiş olup, içinde kendisiyle yapılmış iki söyleşi, üç makalesinin İngilizce çevirileri ve üzerine yazılmış üç makale bulunmaktadır.

⁴ Bu sorular, Jeremy F. Lane'in (2000) deyişiyle Durkheimvari bir "toplumsal morfoloji" çalışması olan *Sociologie de l'Algérie*'den ziyade, *Travail et Travailleurs* ve *Déracinement* gibi ampirik çalışmaları için geçerlidir.

⁵ Bununla birlikte bu çalışmaların yoğun bir eleştirisinin mevcut olduğunu da hatırlatmak

dönüp teorisinin ana hatlarını keskinleştireceği dönemden daha öncesi, Cezayir topraklarında yaşadığı dönemlerde yaptığı çalışmalar, yani *Sociologie de l'Algérie* (Cezayir'in Sosyolojisi), *Travail et travailleurs en Algérie* (Cezayir'de Emek ve Emekçiler) ve *Le déracinement* (Köksüzleşme) ile bir anlamda bu üç kitabın bir sentezi niteliği taşıyan *L'Algérie 60* (Cezayir 60)⁶ esas alınacaktır. Bourdieu'nün Cezayir deneyimini önceleyen siyasal ve entelektüel ortamı değerlendirmek, bu başlangıç deneyimini önceleyen koşulları anlamak bakımından önemli görünmektedir.

Cezayir-Fransa: Siyasal Gerilimler ve Entelektüel Konumlanmalar

Cezayir'de genel valilik görevi de yürütmüş olan antropolog Jacques de Soustelle, 1962 yılında yayımladığı anılarında 50'li yılların sonunda Fransa'daki ve Fransız sayılan Cezayir'deki durumu şöyle aktarır:

“1958'in başında rejim o denli içeriden çürümüştü ki devirmek için kuvvetlice üfleme yeterliydi. Aslında kendi hatalarının ağırlığıyla, genel bir kayıtsızlığın ortasında yavaş yavaş kendiliğinde yıkılıyordu. Buna karşı çıkmak için sokağa çıkan Fransızlar kadar, savunmak için inenler de az sayıdaydı; öyle ki ne bağlılık ne saygı uyandırıyordu” (Soustelle, 1962, s. 1).

Fransa'da siyasal kriz, Cezayir meselesinin pekiştirdiği ve cepheleri ayrıştırdığı bir düzlemde cereyan ediyordu. Cezayir'in Fransız kalması ya da bağımsızlaşması, aynı zamanda bu rejim sorununu elle tutulur hale getiren bir soruydu. 1954 yılında dönemin İçişleri Bakanı, daha sonraki Fransa Devlet Başkanı François Mitterand'ın “Cezayir Fransa'dır” sözüne temel oluşturan pratikler, sömürgeleştirmenin kendisi kadar eskiydi. Bu dönem tartışmalarında sık sık dile getirilen olgulardan biri, Cezayir'in 1830 yılında, yani Savoie'dan (1860) daha önce Fransız topraklarına katılmış olmasıdır. Birbirini takip eden sömürgeleştirme pratiklerinden en önemlilerinden biri, Sedan yenilgisi sonrası topraksız kalan, Alsas ve Lorenli köylülere Cezayir'de toprak verilmesidir. Bu şekilde gelen nüfusun “vatan hasreti” çekmemesi için bulunan çözüm, geldikleri

gerekir. “Batılılaştırma” (Reed-Danahay, 1995) ve “ikinci tipolojilere hapsedme” (Lane, 2000, s. 112) gibi eleştiriler mevcuttur. Jane Goodman ve Paul Silverstein'in (2009) derlemesi, tamamen Cezayir dönemi çalışmalarının eleştirisine hasredilmiştir ve Bourdieu'nün araştırmalarının sömürge bağlamı içinde okunması gerektiğini öne sürmektedir.

⁶ Henüz Türkçe'ye çevrilmemelerine rağmen, metin içinde bundan sonra Türkçe adlarıyla anılacaklardır. Aksi belirtilmediği sürece metin içindeki alıntuların çevirileri bana aittir.

bölgelerin özelliklerini yerleşim yerlerinde mimari olarak da tekrar etmemeleri, dolayısıyla kendilerini yabancı hissetmemeleridir.⁷ Sömürge otoritelerinin Cezayir coğrafyasına müdahaleleri, öncelikle buraya yerleştirilen Fransızları göz önüne almıştır. Bunlar arasında örneğin “Vichy havası”nın teneffüs edilebileceği kaplıca bölgeleri oluşturmak bile vardır (Jennings, 2006’dan akt. Dodman, 2011). Bunları gerçekleştiren büyük şirketler, sömürgeci kapitalizmin öncü kuvvetleridir.

Cezayir’de, başlangıçta Bourdieu’nün *Pères Blancs* olarak sık sık andığı, misyoner rahiplerin⁸ yerli nüfus hakkındaki çalışmalarına ve oryantalistlerin anlatılarına dayanan antropologların çalışmaları, özellikle Marcel Mauss’un öğrencisi olan Germaine Tillion ve Jacques Soustelle’in varlığıyla başka bir boyut kazanır. İlk kez 1934 yılında Mauss’un cesaretlendirmesiyle Ores bölgesinde çalışmaya başlayan Tillion, savaşın başlamasından sonra Louis Massignon’un önerisiyle François Mitterand tarafından göreve çağrılır. Çok değil, 20 yıl sonra Ores’e döndüğünde iktisadi bir yıkımla karşılaşan Tillion, yine Mauss’un öğrencilerinden, valilik görevine getirilen Jacques de Soustelle’le işbirliği içinde çalışarak, Cezayir toplumundaki dönüşümler konusunda uygun politikalar üretmeye çalışan Fransız idaresine bir anlamda yol gösterir.

Soustelle’in kitabın başlığında sözünü ettiği ihanete uğrayan umut, De Gaulle’ün Cezayir rejimini adil kılmak için çalışmak yerine Fransa’dan ayrılmasını hızlandırmasıdır. İngiliz sömürgeciliğinin *colour bar* saplantılı, cemaatleri kesinlikle birbirinden ayrı tutan politikalarının yanında, Fransızların kültürel anlamda yerli halkı önemseyen politikalar ürettiğini varsayan bu yaklaşım (Soustelle, 1962, s.19), Fransız entelektüellerinin bir kesiminin Cezayir’in bağımsızlığından ziyade, Cezayirliyle eşit yurttaşlık hakları konusunda mücadeleye ağırlık vermelerine neden olmuştur. Soustelle döneminde kurulan Toplum Merkezleri (*Centres Sociaux*) yerli halkla, sömürgeleşme sonrası yerleşen nüfus arasındaki duvarları indirmeye yönelik bir girişimdi. Yine aynı dönemde kurulan Özel İdari ve Toplumsal Birimler (SAS; *Sections administratives et sociales*), bu büyük dönüşümden kaynaklanan siyasi çalkantıları durdurmayı amaçlasa da, savaş koşulları altında Bourdieu’nün nasıl çalışmış olabileceğine dair bize bir

⁷ Bu dönemde Fransa’dan gelen nüfus içinde sık gözlemlenen rahatsızlıklardan biri “nostalji” üzerine ilginç bir çalışma için bkz. Dodman (2011).

⁸ 1867’deki büyük açlığın ardında bıraktığı kimsesiz çocuklara bakmak üzere Cezayir’e yerleşen bu rahipler, bekâret, yoksulluk ve itaat yeminlerine ek olarak, Afrika’yı Hıristiyanlaştırma yemini de etmişlerdi. <http://www.africamission-mafr.org/ethnographie.htm>.

fikir veriyor. Sömürge yönetiminin Ulusal Kurtuluş Ordusu (ALN, *Armée de Libération Nationale*) etki alanını daraltmak için başvurduğu köy boşaltmalar ve kimi zaman da savaş koşullarından yılan köylülerin kendi istekleriyle göç etmelerinin kentlerin çeperinde yarattığı “kökünden koparılmış” yığınlar, daha sonra Bourdieu ve çalışma arkadaşlarının araştırma evrenlerini oluşturacaktır. Başvurulan politikardan biri de Yeniden Gruplandırma Merkezleri adı verilen yerleşim birimleri oluşturmaktır. 1962 yılında Müslüman nüfusun yaklaşık beşte birinin bu kamplarda yaşadığı biliniyor. Bunlara topraklarını gönüllü olarak terk edenler de eklenince, Cezayir’de nüfusun %50’sinin yer değiştirdiği ortaya çıkıyor.

Tillion’un “berduşlaşma” (*clochardisation*) olarak adlandırdığı bu sürece, Bourdieu de “gecekondulaşma” (*bidonvillisation*) (Bourdieu, 1961, s. 30) adını takacaktır. Burada, Bourdieu’nün Tillion’un temsilcilerinden biri olduğu sömürge karşıtı tutuma yönelik eleştirilerine de değinmek gerekir. Tillion’un *L’Algérie en 1957*deki yaklaşımı (1957), Fransız hükümetinin, Cezayir halkı üzerindeki modernleştirici etkisinin eksikliğinden doğan, daha iyi politikalarla aşılabilecek bir geleneksel/modern ikiliğini barındırmaktaydı.⁹ Tillion’un Aurés’te bir köylüden naklettiği, Sayad ve Bourdieu’nün daha sonra *Köksüzleşme*’de kullandıkları “Bizi dere geçidine getirdiniz, ortasında bıraktınız” cümlesi, Fransızların gelenekselden moderne uzanan yolda Cezayir’deki yerli halklara eşlik edebileceğine dair bir hayali temsil ediyordu. Bu yaklaşımı eleştiren Bourdieu, bu halkların az gelişmişliklerinin sürdürülmesinde, sömürge yönetimlerinin rolünü vurgulamıştır. Zaten 50’li yılların başında Michel Leiris ve Georges Balandier, sömürge yönetimleri altında antropolojik çalışmanın eleştirisini oluşturmaya başlamışlardır (Sacriste, 2011, s. 23). Ancak Tillion, piyasa ekonomisinin girişinin nüfusun bir bölümü üzerindeki tahribatını gözlemlerken bunu yerli inançların kaderciliğine bağlayanlara, yüzyıl önce Fransız köylüsünün temsili olan *Jacques Bonhomme*’un da “Hıristiyan tevekkülü” nedeniyle suçlandığını hatırlatır (Tillion, 1957, s. 31).

Dolayısıyla Bourdieu entelektüel sahneye girdiğinde, iktisadi dönüşümlerle kültürel tutumlar arasındaki ilişki Cezayir bağlamında tartışılmaya başlanmış-

⁹ Tillion, yıllar sonra geri döndüğü topraklardaki köylülerin durumunu böyle açıklamıştır. Bıraktığında, hepsi çok sade ama aşağı yukarı eşit hayatlar süren kabile/aşiret bireyleri arasında eşitsizliğin arttığını ve kötü duruma düşenlerin “aralık ile haziran arasında” ne yiyeceklerini bilemediğini anlatır.

tır. Bourdieu, daha sonra *Cezayir’de emek ve emekçiler*’de de adını vermeden, Aurés bölgesindeki bağlamın arkaik bir ekonomiyle modern bir ekonominin çarpışmasının bir sonucu olarak açıklanmasını iki açıdan yetersiz bulur: Aurés gibi görece kapalı bir bölgedeki sonuçları tüm Cezayir’e yaymak doğru değildir; özel mülkiyetin yaygınlaşmasını hızlandıran yasaların geleneksel toplumsal bağları zayıflattığını ve zaten parasal alışverişlerin yaygınlaşmasıyla başlamış bulunan ekonomik bireyciliği cesaretlendirdiğini vurgular. Yine bir diğer itirazı, kültürsüzleştirmeyle kültür etkileşimi arasındaki farkın iyice görülmesi gerektiğiyle ilgilidir. Gerçekliği kâle almayarak ve direnişe aldırılmayarak kendi idari ve hukuki normlarını dayatan sömürgeci yönetimin müdahalelerinin hızı ve sertliği özellikle kırsal kesimde geniş çaplı bir kültürsüzleşmeye (*décul-turation*) neden olmuştur. Cezayir konusunda sömürgecilik karşıtı tutumlarından etkilendiği ama çözümlemelerini ve bunlardan çıkardıkları sonuçları eleştirdiği diğer entelektüel figürler Jean-Paul Sartre ve Franz Fanon’dur.

Sartre’a Karşı: Entelektüel Konumlanma ve Sosyoloğun Rolü

Fransa’da Cezayir konusunda gerçek bir sorgulama II. Dünya Savaşı’ndaki yenilginin ardından gelmiştir. İleriki yıllarda Bourdieu’yü Sorbonne’a asistanı olarak çağırarak olan Raymond Aron, 1957’de yayımladığı *La tragédie Algérienne*’de sömürge yönetimine son verilmesi gerektiğini belirtmişti. Sartre ve Camus de, 1956’da farklı nedenlerle bile olsa Fransa’nın Cezayir konusundaki politikasını değiştirmesi zorunluluğunu ortaya koymuşlardı. 1958 yılında kurulan Audin Komitesi, adını işkence olaylarını ortaya koyduğu için Cezayir’de polis tarafından gözaltına alınan ve sorguda ölen matematik asistanından almıştı (Vidal-Naquet, 1998). Özellikle sol cemahtan Fransız entelektüellerinin Cezayir’de yürütülen savaşa karşı oluşturdukları ilk büyük girişim, 121’ler Manifestosu, aynı anda İtalya’da *Tempo Presente*’de, Almanya’da *Neue Rundschau*’da yayımlanırken Fransa’da *Les Temps Modernes*’de, matbaa basmayı reddettiği için iki boş sayfa halinde çıkıyor ve daha sonra Bourdieu’nün kendi kitap dizisini başlatacağı *Editions de Minuit* tarafından basılıyordu. Bu manifesto Cezayir halkına karşı silah almayı reddetmenin meşru olduğunu ilan ederken, hemen ardından çıkan Fransız Entellektüellerinin Manifestosu, 121’leri Fransa’nın ve hatta Batı’nın yıkımını istemekle suçlayacak kadar ileri gidiyordu.

David Swartz (Swartz ve Zolberg, 2005, s. 335) gibi yazarların Bourdieu’nün entelektüel konumlanma konusundaki eleştirilerini Sartre ve Foucault’ya al-

ternatif olarak tanımlamalarına rağmen, Bourdieu'nün 50'li yılların iki devi, Sartre ve Lévi-Strauss'un karşısında ve etkisinde gerçekleşen entelektüel konumlanmasıyla Michel Foucault'nunki arasında başlangıçta büyük bir benzerlik vardır. Foucault, "spesifik entelektüel" modelini, Sartre'ın oluşturduğu "total entelektüel" modeli karşısında bir alternatif gibi sunmuştur. Sartre'ın temsil ettiği özne felsefesine karşı konumlanmak her ikisi için de temeldir. Ancak bu karışık bir ilişkidir. Bourdieu, Franz Schutheis'la yaptığı bir söyleşide "Sartre bir üslup, bir ton başlatıyordu... Başka bir bağlamda Heidegger'in etkisine oldukça benzerdi: hayatın içine felsefe koyduğu izlenimini veriyordu. Bir romanın olabilecek bir dille, gündelik şeylerden söz ediyordu ve genç bir filozof çömezi için çok heyecan vericiydi" (Bourdieu, 2001, s. 194) der. Bu karmaşık ilişkinin Cezayir deneyimiyle ilişkisini çözümleyen Lahouari Addi'ye göre Bourdieu, Sartre'ın özne felsefesini reddetmeye Cezayir çalışmalarıyla, Lévi-Strauss'un antropolojisine yaslanan zihinsel yapılar kavramıyla başlamıştır ancak ona, Cezayir toplumunun görünenin ötesindeki özünü anlamaya çalışma sezgisini veren de Sartre okumasıdır (Addi, 2002, s. 29). Addi, "*Cezayir'in sosyolojisi*"nde ele alınan bazı sorunlar için Sartre'ın *Varlık ve hiçlik*'inin bir okuması örtük bir referans oluşturur," diyen Derek Robbins'le aynı çizgidedir.

Bununla birlikte Bourdieu, Sartre'ın (ve Fanon'un)¹⁰ Cezayir konusundaki konumlanmalarını, entelektüel sorumsuzlukla niteler. 1994 yılında Amerikalı tarihçi James D. Le Sueur'e verdiği bir mülakatta (2005, s. 282)¹¹ Fanon ve Sartre'ın metinlerini sorumsuz ve hatta megalomanca bulduğunu, ikisi için de büyük bir hayranlık beslemesine rağmen haklı oldukları noktalarda bile nedenlerini yanlış bulduğunu belirtir. Le Sueur, Bourdieu'nün Sartre (ve Fanon'un) savaşa karşı olmasını, "121"lerle¹² birlikte aldığı konumu "çok iyi", hatta "olağanüstü" bulduğunu, ancak yazdığı metinlerin çoğunun propagandanın ibaret, entelektüel anlamda sorumsuzca, bir anlamda moda uygun olarak gördüğünü aktarır. Sadece siyasal konumlanma açısından değil, çözümleme açısından da eleştirileri vardır:

"Fanon'un belirttiği siyahlara karşı ırkçılık konusundaki bedensel kimlik sorunları, Cezayir örneğinde aynı şekilde tezahür etmez. Bir Cezayirli'nin, sorunlarını siyahlar gibi sunduğunu hiç duymadım. Elbette bir

¹⁰ Fanon'u Cezayir hakkında isabetli olmayan görüşler üreten Parizyen bir çerçevede kalmakla eleştirir (Bourdieu, 1987).

¹¹ Bourdieu, Le Sueur'ün kitabına aynı zamanda bir önsöz de yazmıştır.

¹² Cezayir'deki savaşın meşruluğunu sorgulayan ilk imza metni kastedilmektedir.

aşağı görülme durumu var ama Fanon'un yazdığı temelde değil [...] Siyahların sorunlarıyla Cezayirlilerin sorunları aynı değil. Cezayirliler için yoksulluk, aşağılanma, Fransızlaştırma ve dil meseleleri var ama Fanon'un bedensellik konusunda iddia ettiği derecede yoğunlaşmış değil. Arada büyük bir fark var... Cezayirli kadınların bedenleriyle çok farklı bir ilişkileri var. Fanon'un geliştirdiği mantık, Kuzey Afrikalılar (*Maghrébins*) için aynı önemi taşıyor" (Le Sueur, 2005, s. 282).

Daha ileride görebileceğimiz gibi, Bourdieu köylülük konusundaki yaklaşımlarında da Fanon'un karşısında yer almıştır.

Akdeniz'in Öbür Yakasına Geçerken

Fransa'nın en iyi okullarından birinden gelen genç bir filozof adayı olarak Pierre Bourdieu, yukarıda tanımladığımız siyasal koşulların ve entelektüel tartışmaların oluşturduğu zihinsel birikimle yola çıkmaktadır. 1955 yılında askerlik hizmetini yapmak üzere Akdeniz'in öte yakasına geçen gemide kendisi gibi iyi bir eğitimden geçmiş yedek subaylarla değil kendi deyişiyle "Mayenne'in, Normandiya'nın okuma yazma bilmezleriyle" bir arada olmasının nedeni, hem askerliği için bir anlamda oraya sürülmesidir¹³ hem de onlarla bir arada bulunmak istememesidir. Cezayir konusundaki düşünceleri, "Cezayir Fransızdır" diyen subaylarla uyuşmamaktadır (Bourdieu, 2004, s. 56-58). *Cezayir'in sosyolojisi* kitabını yazmasını sağlayacak koşullar ise, ailesinin, doğduğu bölgeden, Béarn'dan hemşehrîsi bir albayın korumasını sağlamasıdır. Genel Vali'nin basın bürosunun yöneticisinin olumlu yaklaşımı sayesinde, yazmak için gerekli zamanı bulacaktır. Burada da "bir işe yarama" saiki belirgindir: vahşi bir savaşın vicdan azabını gidermek. Kitabın çıktığı *Que sais-je* (Ne biliyorum?) başlıklı koleksiyon, belli başlı konulara giriş niteliği taşıyan bir düzey gerektirmektedir. Gerçekten de kitap, Cezayir toplumunu oluşturan farklı etnik unsurların, toprak rejimi ve aile yapıları esasına dayalı bir gruplandırmasını yapar. Bir anlamda, Akdeniz'in öte yakasından bakıldığında, bir bütün olarak görülen Cezayir toplumunun parçalı yapısını, onu oluşturan grupların özgül niteliklerini inceleyerek, sömürgeci zihniyetin "Araplar" diyerek tek bir kategoriye sıkıştırdığı bir halkın çoğulluğunu ortaya koymaktır. Kitabın giriş kısmında Arap yazarların, Hz. Ömer'e atfettikleri "[Kuzey] Afrika firkadır" sözünü aktarır (Bourdieu, 1958, s. 3)¹⁴

¹³ Dönemin Cezayir savaşına karşı tutumuyla bilinen *L'Express* dergisine abone olması bu konudaki tavrının subaylar tarafından öğrenilmesine neden olmuştur.

¹⁴ Afrika'yı oluşturan sessiz harflerin firkadan türediği ima edilmektedir.

ama sadece farklılıkların üzerinde durmakla derinden ortak bir kimliği gözden kaçırma tehlikesini de akılda tutar. Cezayir'i Kuzey Afrika'dan yalıtılabilecek bir bütünlük içerdiği için değil, tam bir sömürgeleştirilenin etkilerinin en yoğun olduğu coğrafya olarak ele aldığını belirtir. Sömürgeleşmeyle birlikte gelen yıkım ve yeniden yapılanmanın yasalarını şöyle sıralamaktadır:

“[...] eşitsiz değişim oranları yasası, kültürel sistemin bazı veçheleri diğerlerinden (örneğin bir tarafta demografi diğer tarafta iktisat ve teknikler) daha hızlı dönüştüğünden derin bir dengesizlik ortaya çıkar; iki sistem arasında olası ödünçlerin sınırını tanımlamaya izin veren farklı bağdaşırılık yasası, bu sınırı geçmek ancak toplumun bütünsel bir dönüşümüyle mümkün olur; ödünç alınanın, karşılama bağlamına göre yeniden yorumlanmasını sağlayan bağlam yasası; yerli kültürel özelliklerin anlamlarının, yeni bir kültürel bütüne yerleştiklerinde derinden değişmesini gösteren ölçek değişimi ve kültürel çerçeve değişimi yasası; nihayet bazı durumlarda radikal ve bütünsel bir altüst oluşun gerçekleşmesi için bir ayrıntının değişiklik göstermesinin yeteceğini öngören kültürel unsurların birbirine bağlılığı yasası” (Bourdieu, 1958, s. 108).

Bu değişimlerden nasibini alan unsurlardan biri de Cezayir toplumunun İslamiyet'le olan ilişkisidir. Göçle birlikte gelenekten kopuş, üyeleri birbirine kutsal bağlarla bağlı aşiretten, fabrikaya ve atölyeye geçiş, geleneksel dinselliğin kök saldıgı toprağı da ortadan kaldırmıştır. Tarihsel anlamda İslamiyet'in Kuzey Afrika'ya özgü şekillenmelerini tartıştığı kısa bölümde (Bourdieu, 1958, s. 96-107), her ne kadar geleneksel hayatın her anını örgütleyen dinsel boyuta dikkat çekse de, onu bütün kültürel fenomenlerin belirleyici nedeni kılan açıklamaları; dini iktisadi ve toplumsal yapıların basit bir yansıması kılan açıklamalar kadar yersiz bulduğunu belirtir. Aynı dogma adına son derece farklı iktisadi sistemlerin ve siyasi düzenlerin haklı kılınabileceğine, *yaşayan* İslamiyet ile sanayi devrimi geçirmemiş uygarlıklar arasında özellikle iktisadi tutumlar açısından benzerlikler bulunduğu dikkat çeker.¹⁵ Müslüman toplumun “teolojik durumuyla” İslam dininin teolojisinin birbirine karıştırılmaması gerektiği konusundaki uyarısı bugün de geçerliliğini korumaktadır.

¹⁵ Bu yaklaşımda, antropolog Reed-Danahay'in (1995) Bourdieu'nün eğitim konusundaki çalışmalarının Oksidentalizmle ilintilendirilebilecek ideolojik taraflılıklar içerdiği eleştirisine paralel görülebilecek bir gelenek ve modernlik dikotomisi gözlemlenebilirse de bu ilk çalışmanın daha çok sömürge karşıtı siyasi bir konumlanma amacı taşıyan, önceki çalışmaların bir sentezi niteliği taşıdığı unutmamak gerekir.

Kitabı yazarken, bir yandan da akşamları, Husserl’de zamansal deneyimin yapısı üzerine çalışmaya devam etmektedir. Derek Robbins, Bourdieu’nün Kabiliye’deki köy hayatında yapılandırılmış bir zaman duyusunun bulunmayışını, mevsimlerin ritmiyle uyum içinde sürekli bir şimdiki zaman halinin hakim oluşu konusundaki gözleminin, habitus kavramının oluşmasındaki öneminden söz etmektedir (Robbins, 2000, s. 28). Bourdieu, “zaman” kavramı etrafındaki sorgulamalarının Cezayir deneyimiyle karşılaşmasının sonucunu, kendisiyle 1986 yılında *Theory and Society* dergisi için yapılmış bir söyleşide, şu şekilde aktarmıştır:

“Şeref konusundaki en eski çalışmalarında, bugün sorduğum soruları bulursunuz: Tanınma için verilen bütün mücadelelerin toplumsal hayatın temel bir boyutu olduğu ve bu mücadelelerde bahis konusunun belli bir tür sermayenin, nam anlamında şeref, saygınlığın biriktirilmesi olduğu ve dolayısıyla tanıma ve tanınma üzerine kurulu sermaye olarak simgesel sermaye birikiminin özgül bir mantığı olduğu düşüncesi; ne bilinçli ne hesaplı, ne de mekanik olarak belirlenmiş olan, pratiğin yönelimi olarak strateji düşüncesi; pratiğin, özgüllüğü zamansal yapısında yatan bir mantığı olduğu düşüncesi” (Bourdieu, 1987, s. 33).

Bourdieu bu dönemde kendisini “siyasi bir pedagoji çalışması” adını verdiği şey nedeniyle geçici olarak etnolojiye ve sosyolojiye başvuran bir felsefeci olarak görür. Ona göre, bu geçici durumun kalıcılaşması, Lévi-Strauss’un çalışmaları –Fransızca’da etnoloji olarak adlandırılan disipline, İngilizce’de olduğu gibi antropoloji adını vererek bir anlamda Almanca’daki saygın değerini kazandırması– sayesinde kolaylaşmıştır.¹⁶ Antropolojinin, yalnızca “uzak” kabileleri değil, modern toplumları da anlamak ve açıklamak için başvurulabilecek bir disiplin olarak görülmeye başlanması, “saygınlığının” artmasıyla eş zamanlıdır.¹⁷ Bour-

¹⁶ Bourdieu, bu noktada aynı sıralarda Foucault’nun Kant’ın *Antropoloji*’sini çevirdiğini hatırlatır. Foucault, daha sonra *Kelimeler ve Şeyler (Les Mots et les Choses)* adlı kitabı nedeniyle çıktığı bir televizyon programında bizim dünyamızın bir antropolojisini yapmak istedim diyecektir. Lectures pour tous - 15/06/1966 - 14min35s.

<http://www.ina.fr/art-et-culture/litterature/video/I05059752/michel-foucault-a-propos-du-livre-les-mots-et-les-chose.fr.html>.

¹⁷ Bourdieu, *Awal* dergisinin çıkışı dolayısıyla Kabiliyeli yazar Mouloud Mammeri’yle yaptığı söyleşide etnolojiyi, kendini tanımanın çok önemli bir aracı, fantezilerin ve korkuların ilkesi olan temsilleri, zihinsel yapıları, bir anlamda kültürel bilinçdışını ortaya çıkarmaya elverişli bir tür toplumsal psikanaliz olarak nitelemekte ve Cezayir’de etnolojinin bir sömürge bilimi olarak bir köşeye atılmaması için duyduğu memnuniyeti dile getirmektedir. Mammeri, cevabında yine de resmi ideolojinin yaklaşımını gösterme ihtiyacı duyar: 1974 yılında Cezayir’de yapılan Uluslararası Sosyoloji Kongresi’nde Milli Eğitim Bakanı’nın sosyolojiyi geliştirmiş

dieu, Cezayir deneyimini retrospektif olarak değerlendirdiği bir konuşmada¹⁸ 1950'lerin sonunda, Kuzey Afrika konusundaki çalışmaların oryantalist geleneğin hakimiyetinde olduğunu belirtir. O dönemin sosyal bilimler hiyerarşisinde, sosyoloji Amerika ve Avrupa halklarıyla, etnoloji ilkel topluluklarla, oryantizm de evrensel bir dini ve dili olan Avrupa-dışı halklarla ilgilenmektedir. Kabiliye halkları konusundaki çalışmasını da oryantizm ve etnoloji arasında “tuhaf” bir yerde konumlandırır. Bu tuhaf konumun, bu disiplinlerin geleneksel nesnesiyle yeni bir ilişkiye girmesini sağladığını belirtir (Bourdieu, 2000, s. 41). Tassadit Yacine, Bourdieu'nün Cezayir konusundaki bu ilk çalışmasında henüz ülkeyi sadece okuduklarından tanımaya rağmen yaptığı isabetli tahlilleri, Genel Vali'nin basın bürosunda çalışırken erişebildiği kaynakların genişliğine ve yerel araştırmacılarla kurduğu ilişkilere bağlar (Yacine, 2004). Daha sonra Cezayir Üniversitesi'nde ders verirken devam ettireceği bu ilişkiler, üniversite çevresiyle sınırlı kalmayacaktır: İlkokul öğretmenleri, rahipler, gazeteciler ve öğrenciler Cezayir toplumunu daha yakından tanımaya yardım edeceklerdir. Örneğin, Le Sueur'un kitabının önsözünde andığı, Fransız aşırı sağ örgütü OAS tarafından öldürülen ilkokul öğretmeni ve romancı Mouloud Feraoun, Cezayir üzerine yazdıklarını okuyup yorumlayan ilk kişilerdendir.

1958-1961 yılları arasında Cezayir Üniversitesi'nde bir yandan felsefe ve sosyoloji dersleri verirken bir yandan da öğrencileri ve meslektaşlarıyla birlikte araştırma yapmaya başlayacaktır. Askerlikten sonra Cezayir Üniversitesi'nde ders vermeye başladığında henüz bir sosyoloji bölümü yoktur. Daha sonra birlikte çalışacağı öğrencisi Abdelmalek Sayad, Bourdieu sayesinde ilk kez, toplumsal gerçeklik üzerinde bilimsel olarak çalışmanın mümkün olduğunu belirtir (Sayad 2002). Ders verdiği ortam, “Cezayir Fransızdır” görüşünün hakim olduğu, tersini savunan öğretim üyelerinin linçe varabilecek baskılara maruz kaldığı bir durumdadır. Üniversitede verdiği konferansın başlığının “Cezayir Kültürü” olması bile sorun yaratır ve bir tür provokasyon olarak görülür: Cezayir için bir kültürden söz etmenin bile siyasi olarak sakıncalı görüldüğü bir ortamda, Fransız aşırı sağı tarafından mimlenecek, Cezayir'den ayrılan kadar tehlike altında yaşayacaktır. Bu koşullarda yaşamak ve çalışmak, araştırma

toplumlarla özdeşleştirerek olumladığını, etnolojiyi ise sömürge toplumlarıyla özdeşleştirerek reddettiğini belirtir (Bourdieu ve Mhammeri, 2003, 9-18).

¹⁸ 21 Mayıs 2000 tarihinde Institut du Monde Arabe'da yaptığı “Retour sur l'expérience algérienne” başlıklı konuşmanın metni için bkz. *Awal*, No: 21, 2000, s. 5-10.

teknikleri ve araçları konusunda da daha yaratıcı olmasını zorunlu kılmıştır. Giysilerin tanımlanmasından yerleşim yerlerindeki anketlere, fotoğraflardan köşebaşlarındaki konuşmaların kayıtlarına, arşivlerden okullardaki testlere ve Toplum Merkezleri'ndeki tartışmalara kadar uzanan geniş bir yöntem yelpazesi, Cezayir'den başlayarak, sahaya uygun bilgi edinme teknikleri konusundaki yaratıcılığını çeşitlendirmiştir. Fondation Bourdieu'nün kurucusu Franz Schultheis'la yaptığı bir söyleşide (Bourdieu, 2007) *Rorschach* testlerine bile başvurduğunu belirtmektedir:

“[...] durmadan kendi kendime şöyle diyordum: ‘Benim zavallı Bourdieu'm, sahip olduğun bu zavallı araştırma teknikleriyle bu işin üstesinden gelebilecek seviyede değilsin, her şeyi bilmek gerek, her şeyi anlamak, psikanalizi, ekonomiyi.’ Rorschach testleri uyguladım; anlayabilmek için elimden gelen her şeyi yapıyordum. Aynı zamanda ayınlar hakkında veri toplama niyetim vardı, örneğin baharın ilk gününü kutlamak için yapılanlar gibi. Oradaki insanlar bana bir sürü masal anlattılar, canavar masalları ve o anda oynamaya başladıkları oyunları [...]”

Bu *libido sciendi*, “sömürgeci kapitalizmin ve bağımsızlık savaşının toplumsal afetinin haritasını çıkarabilmek için etnografiyle istatistikleri, mikroskopik yorumlarla makroskopik açıklamaları bir araya getiriyordu” (Wacquant, 2002).

Daha sonra, Bourdieu'nün ayırt edici çizgisi haline gelen, sosyoloji ve antropolojinin yöntemlerini bir arada kullanma ve bunlar arasındaki yapay sınırları tanımama, Cezayir çalışmalarının en başından beri karışımıza çıkan bir tutumdur. INSEE'nin (*Institut national de la statistique et d'études économiques*; Ulusal İstatistik ve İktisadi İncelemeler Enstitüsü) Cezayir şubesinin istatistik verileriyle katılımcı gözlemi, sistematik olarak birbiriyle iletişime geçirecek bilgi kümeleri olarak değerlendirir. Bourdieu'nün terimleriyle, o dönemde Cezayir'deki araştırma evreninin olasılıkları açısından düşünürsek, bunun pratik anlamda mümkün olmasının nedenlerinden biri de bu istatistik çalışmalarının varlığı ve bu çalışmaları yapan istatistikçilerin Bourdieu'nün işbirliğini talep etmeleridir. 1958 yılında Alain Darbel'in çalışmaları, 1959 yılında yapılan genel nüfus sayımında ortaya çıkan zorluklar, gelişmiş ekonomiler için hazırlanan ölçme tekniklerinin, Cezayir türü ekonomilere doğrudan uygulanıp uygulanamayacağı sorusunu devreye sokmuştu. Bourdieu'nün *Cezayir'in Sosyolojisi* kitabını hazırlarken ARDES'e (*Association de recherche sur le développement économique et social*; İktisadi ve Toplumsal Gelişme Araştırmaları Derneği)

yaklaştığı düşünülür (Seibel, 2005, s. 91). Bu iki kurum, Bourdieu ve arkadaşlarından, daha sonra *Emek ve emekçiler* ile *Köksüzleşme*'ye kaynaklık eden araştırmaları talep edecektir.

Cezayir'de Emek ve emekçiler olarak tamamı yayımlanan, Alain Darbel ve Claude Seibel'in 1960 yılındaki nüfus sayımının bir uzantısı olarak yürüttükleri "İş ve Mesleki Formasyon" araştırmasının sonuçlarında iş tanımına dair bazı karanlık noktalar belirir. Bunun üzerine Darbel ve Seibel, Bourdieu'ye üç ayaklı bir çalışma teklif ederler (Seibel, 2005, s. 94). İlk olarak soru formuna dayalı istatistik bir çalışma, ikinci olarak sosyolojik bir anket, üçüncü olarak etnografik amaçlı yarı-yönlendirilmiş görüşme. Bunlardan son ikisini, Bourdieu ve öğrencileri üstlenir. Alain Darbel'le daha ileride müzeler hakkındaki araştırması *Amour de l'art*'da¹⁹ birlikte çalışacaktı. Fransa'da gerçekleştirdiği tüm araştırmalarda istatistikçilerden matematikçilere, antropologlardan iktisatçılara kadar çok farklı disiplinlerden gelen araştırmacıları bir araya getirmiştir. Araştırma yöneticisi olarak gücü ve tecrübesi, sosyolojisinin önemli kozlarından biri haline gelecektir²⁰.

Yine daha sonra sürekli olarak başvuracağı ekipler halinde çalışma ve işbirliği, Cezayirli sosyolog Abdelmalek Sayad ve Cezayir Üniversitesi'ndeki arkadaşlarıyla başlattığı bir pratiktir. Örneğin *Emek ve emekçiler*, sadece son bölümünü tek başına kaleme aldığı bir ekip araştırmasıdır. François de Singly'nin eleştirel bir bakış açısıyla belirttiği gerçek, sosyoloğun gelecek çalışmalarında da gözlemlenecek olan olumlu katkısını oluşturacaktır: Bourdieu gerçekten de "kollektif bir teşebbüsün özel adı" (De Singly, 1998) olacaktır. Cezayir'den döndükten sonra Béarn köylüleri arasında çalışırken Sayad yine yanındadır. Araştırma çalışmasını, teorik bir başlangıç ve ampirik veriye varış gibi teleolojik bir çizgiden çıkararak, sürekli olarak teori ve pratiği bir arada düşünen yöntemi, Cezayir ve Béarn'daki evlilik stratejileri çalışmalarının öğrettiklerini yeniden düşündüğü *Le sens pratique* (Pratik duyu) adlı eserinde, habitus kavramını şekillendirmesini sağlayacaktır.

¹⁹ Türkçe'ye *Sanat Sevdası* adıyla, Sertaç Canbolat tarafından çevrilmiştir.

²⁰ Örneğin *Un Art Moyen*'e kaynaklık eden araştırma Kodak firması tarafından, müzeler konusundaki araştırma da Kültür Bakanlığı tarafından sipariş ve finanse edilmiştir. Bourdieu'nün yöntemini mümkün kılan çok kanallı yaklaşım ve bu denli büyük ekiplerle çalışmak ancak bu tür olanaklarla mümkün olabilmektedir. Bourdieu ve çalışma arkadaşları burada, büyük ölçekli, maddi koşulları yeterli araştırmalar yapmışlardır. Bu tür bir sosyolojinin gerçekleştirilebilir olduğu maddi ölçek önemlidir. Bourdieu'nün bilimsel alanın özerkliğine verdiği önemin yanı sıra bu araştırmaların yapılma ve yayımlanma aşamasındaki özgürlüklerinin bilimsel tarafsızlık açısından bir ön koşul oluşu, bu anlamda üzerinde durulmaya değer bir konudur.

Daha sonra düşünömsellik adı altında teorik çerçevesini kuracağı kavram, bilimsel hayatının bütününe damgasını vuran bir pratiğin düşünölmesinden kaynaklanır. Kabiliye ve Béarn'ı birlikte okumanın, antropolojiyle sosyolojide nesne ile ilişkilerin yapısını yeniden düşünmek için yarattığı fırsat, Bourdieu'yü oyuna dışarıdan bakabilmek amacıyla, bilgiyi öznel olmaktan çıkarmak için gözlemcinin kendisini nesneleştirmesi, yani önce kendisini bahis konusu yapması gerekliliğine ikna eder. Béarn'daki çocukluk deneyimleri Cezayir'i dönemin sömürgeci ve karşı-sömürgeci kalıplarından öteye giderek, sömürgeci kapitalizmin girişi karşısında çözülen köylölük deneyimi olarak anlamasını sağlayacaktır. Köylölük aynı zamanda siyasi olarak da onu meşgul etmektedir. Dönemin devrimci entelektüellerinin, Çin ve Sovyet modelleri konusundaki tartışmalarında işçilerin ve köylülerin devrimci potansiyellerinin farklılıkları ve benzerlikleri önemli bir rol oynamaktadır. Cezayir'deki istatistiklerden yola çıkarak oluşturdukları parametreler, proletarya-altı olarak nitelenen, özellikle topraksız kalmış köylülerden oluşan kitlenin değişme iradesine rağmen, kendilerini bilinmeye karşı koruyan geleneksel yapılardan vazgeçmek istemediklerini ortaya koymaktaydı. 1962 yılında yayımlanan *Yarının Cezayir'i* başlıklı bir kitaba yaptığı katkıda (Bourdieu, 1962, s. 7) köylülerden devrimci bir güç olarak değil, devrimin bir gücü olarak söz etmiştir. Bu noktada Fanon'dan ayrışacaktır. Bugünün yükü altında fazla ezilenler ütöpik bir geleceği kuracak büyüü ve doğrudan inkârı gerçekleştiremezler. Dolayısıyla Fanon'un sömürge toplumlarında düzenli işi olan kesimleri konformist olarak niteleyen yaklaşımına karşı, proleterleri alt-proleterden farklılaştıran ayrımın, gelecek tasarımlarıyla ilgili sonuçlarının, devrimci bir tahayyülü ancak proleterler için mümkün kıldığını öne sürer. Burada bir kez daha çözümlenmesinde zaman boyutunun tuttuğu yer dikkatimizi çekiyor.

Zaman deneyimi konusundaki felsefi birikimi, hem köylerde yaptığı anketler sırasında köylülerin deneyimine başka bir gözle bakmasını sağlayacak hem de özellikle *Cezayir'de Emek ve Emekçiler* ile *Köksüzleşme* çalışmalarında kapitalizmin girişi, geleneksel işbölümü ve emek zamanı arasındaki ilişkileri çok boyutlu değerlendirebilmesine olanak tanıyacaktır. Bu iki kitap, kapitalizm öncesi iktisadın özgül mantığını, zamanla, hesapla, öngörüyle ilişkisini, ticari olmayan alışverişler, onur ve simgesel sermaye bağlantılarını çözümlenmeye koyulacağı çalışmalardır.

Bu çalışmaların Fransa'daki siyasal çevrelerde nasıl karşılandığı konusunda, *Kapital'i Okumak*'ın ortak yazarlarından biri, kendisi de Bourdieu gibi ENS (Ecole Normal Supérieur) mezunu Fransız sosyolog Roger Establet'nin tanıklığına başvurursak, akademik olarak oryantalistlerle antropologlar arasında tanımlandığı çalışmaları, siyasal olarak da radikallerle reformcular arasında gri bir alanda görülür. Establet'ye göre *Cezayir'de emek ve emekçiler* için yazdığı tanıtım yazısını ileten kişi Althusser olmasaydı yazının Komünist Parti'nin yayın organında basılması mümkün olmayabilirdi çünkü Bourdieu'nün çalışmaları yeterince "doktriner" bulunmuyordu (Ökten Gülsoy, 2010).

***Köksüzleşme: Mecburiyetten Erdem Çıkarmak*²¹**

Bourdieu ve Sayad'a göre, 1955-1962 yılları arasında Cezayir toplumunun yaşadığı çalkantıların en önemli nedenlerinden biri, "nüfusun yeniden gruplandırılması" adı altında yürütülen politiklardır. Bourdieu ve Sayad, bu önlemleri, etkileri açısından XIX. yüzyılın büyük toprak yasalarının bir devamı olarak görürler. Doğdukları yerden kopartılarak, o zamana kadar bir araya gelmedikleri gruplarla, o zamana kadar deneyimleme düzeyleri eşitsiz olan bir para ekonomisi çerçevesinde bir arada yaşamak zorunda olan bu grupların kolektif savunmalarının zayıfladığına işaret eden yazarlar, yüzyıllardan süzülen bir yaşama sanatının, mekan ve zamanla ilişkisinin artık geçersiz hale gelmesinden duyulan sıkıntıyı aktarırlar. Kullandıkları ifadeler, karşılaştıkları durumların gücünü ve alt üst ediciliğini yansıtır: "Kutsanan toprağın hizmetkârlarının son nesli"²² artık nefret ettiği bir koşulun kölesi haline gelmiştir. Marx'tan "insan, miras aldığı ve ona sahip olan toplumsal sermayelerin kölesidir" cümlesini sık sık alıntılar.

Cezayir'in sosyolojisi'nden beri geleneksel mülkiyeti ifade eden bölünmezlik (*indivision*); yerini toprağın, ailenin, aşiretin, kabilenin parçalanmasına (*désagrégation*) bırakmaktadır. Toprak rejiminden başlayarak akrabalık, kültür, din ve siyasetin birbirinden ayrılmazlığı sona ermiştir. Bu çözülme, başka bir birleşmeye işaret edecektir: Daha sonra bir vechesine Béarn'daki evlilik piyasasının birleşmesi adını verdiği bu süreç, o zamana dek yalıtılmış durumda

²¹ Fransızca'da *faire de nécessité vertu*.

²² Köksüzleşme, kitap olarak yayınlanmadan önce bir bölümü, Fransızca'da bir köy araştırmaları dergisinde yayınlanmıştır. Bourdieu P., Sayad Abdelmelek, "Paysan Déracinés. Bouleversement morphologiques et changements culturels en Algérie", *Etudes rurales*, 12, 1964, s. 56. Aynı bölüm İngilizce'de 2004 yılında yayınlanmıştır. Bourdieu P., Sayad Abdelmelek, "Colonial Rule & Cultural Sabir", *Etnography*, Cilt. 5, Sayı. 4, Aralık 2004, s.445-486.

değilse bile, kendi koşullarıyla tanımlı yaşayan insan gruplarının zorunlu ya da seçilmiş koşullarda bir araya gelmesidir. Bu, Tillion'a itirazında hatırlattığı gibi, eşitler arası bir etkileşim süreci değil, en alttakilerin her zaman zararlı çıktığı eşitsiz bir değiştokuştur.

Bourdieu'nün modern toplumun çeşitliliğini daha incelikli yöntemlerle çözümlmeyi mümkün kılacak alan teorisini düşünürsek, henüz alanlar arasındaki sınırlar oluşmamış, ama alanların oluşmasına neden olacak toplumsal süreçler başlamıştır.

Cezayir halkının Sayad ve Bourdieu'nün deyişiyle, Batı tipi toplumsal yapılar ve tutumlara doğru evrilmesini sağlayan politikaların²³ yanı sıra, para ekonomisinin yaygınlaşmasının getirdiği hesap yapma gerekliliğini de aile topluluğunu oluşturan kardeşlik duygusunu zedelediği gözlemlenmiştir. Aşiret mülkiyetinden özel mülkiyete geçiş, mülklerin ortalama ölçęinin küçülmesi gibi nesnel olarak gözlemlenebilir değişikliklerin köylülerin (*fellah'in*) tutumlarında yol açtığı değişiklik, bir açıdan habitus teorisinin başlangıcını oluşturan sorgulamaları tetiklemiştir.

Örneğin "geleneksel gelenekçiliğin" yerini alan "umutsuzluk gelenekçiliği", proletarya-altını, bu eski köylülerin "ölmüş ve gömülmüş olduğunu bildikleri" (Bourdieu ve Sayad, 1964, s. 20) bir geçmiş zincirler ya da bir habitus "tüm toplumsal varoluşun dayanağı olan zamansal ve mekânsal ritimlerin kırılmasıyla" ve kendisini mümkün kılan yapıların değişmesiyle yersizleşir.

50'li yılların sonunda Pierre Vidal-Naquet'nin kitapları, Fransız ordusunun Cezayir'deki köy boşaltma ve yakma gibi politikalarıyla işkence gibi sapmalarını ortaya koymuştu. Sayad ve Bourdieu'nün *Emek ve emekçiler*'de ortaya koydukları, tüm bu politikalarla yurtlarından edilen köysüz köylülerin ve kökünden koparılmışların hayatlarının ne şekil aldığıdır. Özellikle mekân duygusunun önemi üzerinde duran yazarlar, Fransız ordusunun yeniden gruplandırma adını verdiği operasyonlarla Lévi-Strauss'un *Hüzünlü dönenceler*'de verdiği örneği karşılaştırıp; Bororo'larda yerleşim planlarının dönüştürülmesinin, Hristiyanlaştırmayı kolaylaştırdığını hatırlatırlar (Bourdieu, Darbel, Rivet ve Seibel, 1963, s. 26). Köklerinden ayrılan köylünün varlığının nasıl derinden sarsıldığını anlatırken, *Mekânın poetikası*'nda Bachelard'ın alıntılıdığı Noel

²³ Yazarlar, aşiret ve geniş aile yapısını dönüştürmeyi amaçlayan önlemler arasında yeniden gruplandırmalarda çekirdek aile başına bir ev zorunluluğunu ve bütçelerin en önemli kalemini oluşturan yiyecek konusundaki yardımların hane başına yapılmasını gösterirler.

Arnaud metnini kullanır: “Bulduğum mekânın kendisiyim, doğduğumuz ev fiziksel olarak bizde kayıtlıdır; bir organik alışkanlıklar grubudur [...] Alışkanlık, unutulmaz evi unutmayan bedenimizin bu tutkulu ilişkisini tanımlamak için çok kullanılmaktan aşınmış bir kelimedir” (Bourdieu ve ark., 1963, s. 157).

Bourdieu'nün Cezayir dönemi çalışmaları, yalnızca sosyoloğun düşüncesi-nin zihinsel temellerini oluşturan yapıların anlaşılması için değil, sosyolojinin özellikle göç alanında da etnik-ırksal tahakkümün açıklanmasında önemli beklentiler yaratmaktadır.

Cezayir 60

Craig Calhoun (2006, s. 1405), Bourdieu'nün Cezayir konusundaki çalışmalarının odağında yer alan Kabiliye toplumunun, Durkheim'in *Dinsel hayatın ilksel biçimleri* eserinde de bir anlamda modernlik öncesi toplumsal biçimlerin temsilcisi olarak yer almasına dikkat çeker. *Emek ve emekçiler*'deki araştırma sonuçlarını *Cezayir 60* adlı kitapta tekrar ele alma ihtiyacı duymasını bu açıdan yeniden düşünebiliriz. Zaten yayımlanmış olduğu bir araştırmadan yola çıkarak yeniden bir kitap yazmasının nedenlerinden birini, kalkınma/gelişme/modernleşme teorilerini Kabil örneğinde tartışma isteği olarak görmek mümkün. Kitabın ikinci bölümü “Çelişen Zorunluluklar ve Müphem Tutumlar”ın ilk paragrafı, kültürel değişimin toplumun farklı kesimlerinde, farklı sınıflarda ne şekilde tecrübe edildiği sorusu üzerinde durur. Özellikle Daniel Lerner'in altı Ortadoğu ülkesinde gerçekleştirdiği araştırmaya dayanan kitabındaki yaklaşımın eleştirisinden yola çıkar. Ortadoğu'daki geleneksel toplumun değişimini, bireylerin artık geçmiş kurallara göre yaşamak istememesine bağlayan Lerner'e Nietzsche'yi alıntılıyarak cevap verir: “Kendilerini, tüm güçleriyle dünyada var olan her türlü erdem, İngiliz saadet, konfor ve moda (en nihayet parlamentoda bir koltuğa) varmak için böylesi bir çabada vücut bulduğuna ikna etmek isterler” (Bourdieu, 1977, s. 47).

Mümkün olan tek tarihsel çizginin Batı ülkelerinin gelişim çizgisi olduğunu öne süren kalkınma modellerinin bir eleştirisini hedefleyen bu bakış açısı, çözümlenemediği halindeki geleneksel yapının özgül tezahürlerini kavramaya çalışmalıdır.

Hesap yapma zorunluluğu, geleneksel aile ilişkilerini aşındırmaya başlamıştır ancak konut sorunu ve iktisadi zorluklar çoğu kez geniş ailenin bir arada kalmasını mecbur kılar. Dışarıdan bölünmemiş görünen aile, içeride paylaşımı kesinleştirmeye başlamıştır. Bir açıdan bakıldığında geleneğin uygulanma-

sı anlamına gelen bir tutum, başka bir açıdan bakıldığında geleneğin ihlali anlamına gelir. Bourdieu bunu bir tür müphem *Gestalt* olarak tanımlar: Her tutum ikili bir okumaya tabidir. Bourdieu, habitus konusundaki sorgulamalarının kaynağına bu dönemdeki gözlemlerini koyar: “[...] yapılar ile habituslar arasındaki ilişkiler konusunda sorgulanan, gerçekliğin içinde kendisi, failerin iktisadi yatkınlıkları ile içinde hareket ettikleri ekonomik dünyanın arasındaki sürekli bir uyumsuzluk şeklinde gösterdiği bir tarihsel durumda oluştuysa bu bir tesadüf değildir” (1977, s. 80).

“Sahte meşgaleler” içindeki alt-proleterlerin (ve gruplarının onları yargıladığı) referans normlarının ikiliği, her yerde karşılığın çıkarılan bir soru işareti yaratır. Örneğin geleneksel toplumda, karşılığı para olmasa da bir şeyle meşgul olmak gerekliliği, toplumsal işbölümü içinde bir karşılığı olmak mecburiyeti, maaşlı bir iş bulamayan ve bulma şansı da çok düşük olan çoğu erkek için, ailenin, eş dostun kaynaklarıyla edinilmiş bir işporta tezgahının ardında saatlerce hiçbir şey satmadan sürüklenmek ya da kendi masraflarını bile karşılayamayan küçücük bir bakkal dükkanının içinde saatlerce hiçbir şey satmadan dikilmek sonucunu getirebilir. Kadınlar cephesinden bakıldığında, kapitalist ekonomi, o zamana kadar uzmanlaştıkları becerileri (örneğin yiyecek üretimi) değersizleştirirken, kadınların ekonomik kararlara katılımını da aşındırmaktadır.

Bireysel düzlemdeki dönüşümler coğrafya ölçeğinde de gözlemlenebilir hale gelmektedir: geleneksel ekonominin görece dokunulmamış kaldığı Güney bölgelerinde aile reisi, hâlâ en yaşlı erkektir: Toprakların bölünmemesi, ailenin bölünmemesini güvence altına alan patriyarkın otoritesini sağlamaktadır. Kapitalist ekonominin yayıldığı Kabilliye gibi bölgelerde ve özellikle büyük şehirlerde aile reisi, aile bütçesine en büyük katkıyı sağlayan erkektir. Bu kişi babası hayatta ve çalışan bir oğulsa, hanenin dış dünyayla ilişkileri konusundaki kararlar sessizce oğula devredilerek, babaya aile içi meselelerdeki kararlar bırakılarak bir denge oluşturulabilir. Durumların çeşitliliğine göre, patriyarkal otoritenin sürdürülmesinden, töre ilişkilerinin tamamen çözülmesine kadar uzanan geniş bir yelpazede nüanslar gözlemlenebilir. *Cezayir’in sosyolojisi*’nde farklı etnik grupların toprak rejimlerine göre tanımladığı farklılıkların yerini, para ekonomisine, düzenli işgücüne dahil olma ya da olmama gibi ölçütlerle tanımlanan farklılıklar alacaktır. Örneğin kadınların ev dışı faaliyetlere dahil olması, ekonomik anlamda en büyük zorlukları yaşayan kesimler için kaçınılmaz hale gelecektir.

Eril Tabakküm'ün Tohumları

Kadınların özellikle Kabiliye toplumu içindeki konumu, ilk çalışmalarından itibaren özellikle ailenin merkezi rolü nedeniyle önemli bir yer tutar. Feminist çevrelerden aldığı eleştirilere rağmen,²⁴ Bourdieu'nün –en azından Fransa'da– geniş kitleye en çok ulaşan eserlerinden biri, *La domination masculine* (Eril tahakküm), yoğun bir biçimde, sosyoloğun Kabiliye toplumuyla ilgili birikimine dayanmaktadır. Tassadit Yacine (2004b), *Eril tabakküm'ün* kaynaklarına geri dönmek için, genç bir sosyoloğun önceden kurulu teorik bir çerçeve ve ideolojik *a priori* olmadan tahakküm altındaki grupların karmaşıklığını gözler önüne serme çabasına bakmamız gerektiğini öne sürer. Yacine'e göre, Bourdieu'ye habitus gibi kavramlarını oluşturmasına izin veren, failerde kalıcı özelliklerle ilgili değişime açık özelliklerin neler olduğunu ortaya koyan toplumsal cinsiyet ilişkileri konusundaki gözlemleridir. *Cezayir'in sosyolojisi*'nde yarı-göçebe Şaviler, yerleşik Mozabitler ve dağlı Kabiliyeliler arasındaki ortaklıklara rağmen özgül farkların bulunduğunu belirtirken verdiği örneklerden biri, kadınların durumudur. Bunun en önemli nedenlerinden biri, mirastan pay alamamasıdır.

Ancak yapıyı temsil eden “kural” ile fiili gerçekliğin esnekliği arasındaki fark, bu ilk çalışmadan itibaren Bourdieu'nün altını çizmeyi önemseydiği bir şey olacaktır. Örneğin boşanma kuralı olarak hiç de hoş görülmemesine ve tamamen erkeğin kararıyla gerçekleşmesine rağmen, çok eşlilik ya da aldatma durumlarında Şavi kadınların dolaylı yoldan boşanmayı –kocasına bir biçimde görmezden gelebileceği şekilde meydan okuyarak– tetikleyebilmesi ya da başlangıçta erkeğe tam bir itaat gerektiren evlilik ilişkisinde zaman içinde oluşan güçlenmenin kadının durumunda yol açtığı değişiklik, fiili durumla normdan farklılık gösterebileceğini ortaya koyar. Genel anlamda “kadın, resmi olarak erkeğin uyguladığı derin ve gerçek bir yetkinin sahibidir.” Boşanma sonrası kadının elde ettiği “kocasız olmayan kadın” (*azriyah*) konumunun neredeyse dinsel bir biçim aldığına, hatta bazı kutlamaların ya da çalışmaların onların dansları ve şarkıları olmadan yapılamadığına dikkat çeker. Kadınların büyüyle olan ilişkisinin de topluluk içinde onlara sağladığı güç de onlara belli bir manevra alanı yaratmaktadır.

Cezayir'in sosyolojisi'nde, geleneksel rolleri içindeki güç alanlarıyla tarif edilen kadınların yerini, *Emek ve emekçiler*'de savaş ve göçün yarattığı özel durumlar

²⁴ Bu tartışmanın Fransa bağlamında bir değerlendirmesi için bkz. (Devreux, Marry, Fassin, Hirata ve Löwy, 2007).

nedeniyle kamusal alana çıkan ve yeni roller edinen kadınlar olacaktır. Her ne kadar temizlik işçiliği, ev içi hizmetler, genelde en alt kesimlerin en son çare olarak başvurduğu seçeneklerse de bu işlerde çalışan kadınlar, sömürgecilerin özel yaşamlarına, –dışarıya sundukları değil– gerçekte oldukları şeye dair içeriden bir fikir sahibi olmakta ve bu da onları “yeni hayat”ın kodları konusunda daha bilinçli kılmaktadır. Kırsal alanda ise erkeklerin yine savaş ya da göç nedeniyle yokluğu, kadınlara daha önce üstlenmedikleri görevleri ve aynı zamanda yetkileri yükleyerek toplumsal konumlarında, geleneksel rollerinden farklılaşmalara neden olmaktadır. Her durumda istenmeyen, kaçınılmaz hale gelmekte, zorunluluk kendi erdemini yaratmaktadır. Bunun diğer bir örneği kadınların örtünmesine yönelik bakış açısıdır. Bourdieu İslamiyet’in gerekleriyle yapılan otomatik açıklamanın ötesine gitmeye çalışır:

“Peçenin bir tür mahremiyet müdafaası ve ihlale karşı korunma olduğu görülüyor. Ve Avrupalılar da bunu belli belirsiz de olsa böyle algıladılar. Cezayirli kadınlar peçe takarak bir karşılıksızlık (*non-réciprocité*) durumu yaratır; hile yapan bir oyuncu gibi, görülmeden, kendini göstermeden görür. Ve peçe aracılığıyla karşılıklılığı reddeden, kendini göstermeden, bakılmadan, nüfuz edilmeden gören, bakan, nüfuz eden, tahakküm altındaki tüm bir toplumdur. [...] Peçe, kendi üzerine kapanmanın bir simgesi sayılabilir” (akt. Yacine, 2004, s.107).

Geleneği, kendi içine hapsolmuş donmuş bir kütle olarak değil, yaşayan ve dönüşen gerçeklikle hemhal olması aracılığıyla tanımlayan yaklaşımını, örneğin kadınların çalışması konusunda yeni davranış modelleri arayan köylülerin tutumunda somutlaştırır. Aynı kişi, kadınların çalışmasını hem Batı’dan aldığı örneklerle hem de geleneğinin mantığında arayıp bulduğu atasözleri ve deyimlerle haklı kılmaya çalışacaktır.

Bourdieu, eril tahakkümün dinamiklerini incelemek için neden Kabiliye toplumundan yola çıkma ihtiyacı hissettiğini şöyle aktarır:

“Bana simgesel şiddetin paradigmatik biçimi gibi görünen erkek tahakkümünün mantığını açığa çıkarmak için, çözümlememi Cezayir Kabiliyelileri hakkındaki etnografik araştırmalarım üzerine kurmayı seçtim. Bunun iki nedeni var. İlk olarak, bugüne dek tartışmayı açıklığa kavuşturmak yerine bulanıklaştıran, kuramsal söylemlerin boş spekülasyonlarından ve cinsiyet ile iktidar hakkındaki klişelerden ve sloganlardan kaçınmak istiyordum. İkinci olarak, cinsiyet tahakkümü çözümlemesinin doğurduğu eleştirel güçlüğün önünü almak için bu yönetime başvurduğum:

Bu örnekte, binlerce yıldır toplumsal yapıların nesnellğine ve zihinsel yapıların öznelğine kazınmış olan bir kurumla karşı karşıyayız; öyle ki çözümlemenin, *bilme nesnesi* olarak ele alması gereken algı ve düşünce kategorilerini *bilme aracı* olarak kullanma tehlikesi var. Afrika'daki bu dağlı toplum son derece ilginç çünkü ritüel pratikleri, efsaneleri ve şiiri aracılığıyla, bir temsiller sistemini, daha doğrusu tüm Akdeniz uygarlığında ortak olan ve günümüze kadar zihinsel yapılarımızda yaşamaya devam eden bir görme [*vision*] ve bölme/ikili görme [*di-vision*] ilkesi sistemini hayatta tutan gerçek bir kültürel repertuardır. Böylece Kabiliyelilere dünyanın erkek bakış açısından görünüşünün temel yapılarının şifresini daha kolay çözebileceğimiz bir tür 'büyütölmüş resim' muamelesi yapıyorum: Kamusal ve ortak bir tezahürünü sergiledikleri 'fallus-narsisizmi' kozmolojisi, bizim bilinçdışımızda sürekli olarak etkisini gösteriyor" (Bourdieu, 2003b, s. 170-171).

Bir anlamda Bourdieu'nün Cezayir yıllarına da bir tür "büyütölmüş resim" muamelesi yapmak, sadece bir sosyologun düşüncesinin gelişimini aydınlatmak açısından değil, bilimsel habitusun pratik koşullarını, "biyografik yanılısama" dediği hataya düşmeden açığa çıkarmak açısından da önemlidir.

Sonuç

Bourdieu Cezayirli alt-proleterlerden söz ederken, "koşullarının sefaletini kavramaktan ziyade ona maruz kalırlar, hissederler ve katlanırlar, çünkü bunu kavramak için belli bir geri çekilme ve eğitimden ayrılamayacak düşünme araçları gerekir" der. Toplumsal anlamda ıstırabın temelinde yatan budur ve ileride tanımlayacağı gibi, sosyolojinin rolü insanlara, sömürge sisteminin ya da eşitsizlik üreten herhangi bir sistemin diğer şeylerle birlikte ellerinden aldığı *davranışlarının anlamını* yeniden vermeye çalışmaktır. Bu anlamda Bourdieu sosyolojisinin epistemolojik katkısını oluşturan, bilimsel bilgiye inanç ile bilme koşullarının sorgulanması arasındaki sürekli gerilim, Cezayir deneyiminin ürünü olarak görülebilir. "Kolektif bir teşebbüsün özel adı" olarak Pierre Bourdieu'nün bilimsel habitusu, birbirinin içinden çıkan felsefe, sosyoloji ve antropolojinin birbiriyle temas haline sokulduğunda ne derece verimli olabileceğinin ve sosyal bilimlere bütönsel bir yaklaşımın ne denli üretici sonuçlar ortaya çıkarabileceğinin bir kanıtı gibidir.

Cezayir'in sosyolojisi'nin son bölümünde öne sürdüğü ilişkisellik, daha sonraki çalışmalarını belirleyecek soru işaretlerini de hazırlamıştır. İşlevsel bir

karşılıklı bağıllık içinde tanımladığı iktisadi yapılar ile toplumsal yapıların paralel ve ortak bir dağılmaya mahkum olmasına neden olan değişimler arasında, kaynaklardan ve köklerden yoksun proleterlerin²⁵ kente göçleri, iktisadi birim olarak ailenin yıkımı, tarım düzeninin koruyucusu olan eski dayanışmaların ve ortak zorunlulukların zayıflaması ile iktisadi bireyciliğin ortaya çıkışını saymaktadır. Bu soru işaretlerinin, günümüz Türkiye'si için de geçerli olmaları itibarıyla, Bourdieu'nün Cezayir dönemi çalışmalarını farklı bir gözle okumak ayrı bir önem taşımaktadır.

²⁵ Bunları daha sonra alt-proleterler olarak tanımlayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT**Influences of Pierre Bourdieu's Algerian Experience on His Sociological Imagination: Birth of a Scientific Habitus****Nazlı Ökten Gülsoy***

Many authors, including Pierre Bourdieu himself, agreed that his “Algerian period” had a formative role on the sociology of Bourdieu (Addi 2002; Calhoun, 2006; Wacquant, 2004; Yacine, 2004). These early studies conducted under the conditions of war and colonialism, not only influenced the scientific approach, but also the political positioning of the sociologist. As recalled in Tassadit Yacine's introduction of *Esquisses Algériennes* (Bourdieu and Yacine, 2008) the universe of Bourdieu was Kabylie and beyond his field of study, he lived the war in Algeria “as a historical moment and as an individual experience”. The critic of the existing anthropological approach (Sacriste, 2011), as well as Sartre's position of “total intellectual” and Fanon's “intellectual irresponsibility” have paved the way in developing an alternative attitude towards the affairs in Algeria. By mobilizing his students, he engaged in investigations focusing on the violent transformation of the rural and urban worlds in Algeria. His need to understand the effects of colonialism on the populations expelled by the French army led him to these series of research investigations. Supported by a group of enthusiastic students, including Abdelmalek Sayad who was both his interpreter and his student, Bourdieu recorded his observations, interviews, and photos often amidst hazardous conditions, which marked the beginning of a research practice which will always be collective, as De Singly called Bourdieu as “the proper noun of a collective enterprise” (De Singly, 1998). Bourdieu reiterated the unity of the social sciences, against the disciplinary divisions. From his studies on the traditional Kabyle society, we are presented with his qualitative research methods of ethnology, like the collection of rituals, use of photography, observation, interviews with informants and the questionnaire technique. Besides this, he used quantitative methods of sociology, tying close and long lasting relations with the INSEE's (France) statisticians like Alain

* Lecturer, Galatasaray University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, nokten@gsu.edu.tr

Darbel with whom he worked for later, for a different research study on photography (Bourdieu, Boltanski, Castel and Chamboredon, 1965). His claim to a scientific sociology, constituted since the beginning of a double challenge – the use of statistical “objective” tools, and another requirement, called “reflexivity” – led to an examination of the historical and social dimensions of the located technical tools themselves, including mental classifications. Bourdieu presents these two requirements as complementary and necessary.

Bourdieu based his argument on the thesis that the disintegration affecting Algerian society is not by fact a simple clash between two cultures, of which one is “delayed” relative to the other as presented by many ethnologists, but that of a “social surgery” that France had already begun in the 19th century. The movement of land dispossession destroyed traditional social units and the economic model based on the rationality of monetary exchange was imposed upon a pre-capitalist system of a homogeneous social structure. Landless peasants (*fellah'in*) were the most affected group by this brutal social change. The *fellah'in* represented a disoriented group forming the sub-proletariat of the cities and was the major concern of these first studies (Bourdieu, Darbel, Rivet and Seibel, 1963).

His first investigations on the existing gap among traditional attitudes toward work of the Algerian peasants, and the logic called by the capitalist economic system were the cause of many critical exchanges with development theorists. In those years, he wrote a series of essays, articles and continued with others on his return to France. Although published in 1977, *Algeria 60*, should be evaluated with *The sociology of Algeria* (1958), *Uprooting* (1964) and *Work and workers in Algeria* (1963), since it synthesizes a series of searches in Algeria during the sixties. These studies taking into consideration not just a dissolving social structure, but also the attitudes developed in the face of this dissolution, have played major roles, especially in the elaboration of the concept of habitus. The relations of the peasants with time and space reveal a kind of “dislocated” body marked by the non-conformity of the old dispositions with new structures. Gender relations were also a part of this dislocation. He later presented this as the objective analysis of a society that was thoroughly organized on androcentric principles.

According to Yacine (2004), in order to grasp the genesis of the ideas developed in *Masculine domination* (1998), it is necessary to make a return

to the first observations of Bourdieu on Algerian society, conducted without pre-established theoretical framework. The concern of the sociologist was then to show the complexity of dominated groups by both the particularities and the continuities and cultural factors related to innovation. These are precisely the gender relations that will serve him in forging concepts, among others, that of habitus. Once more, for him, Kabylia androcentrism served as “an objective archaeology of our own unconscious”.

The philosophical questions about the nature of social scientific explanation were his concern from the very beginning of his field studies. Objective analysis of the grounds of sociologist’s subjectivity was his first enquiry since he began to work in the conditions of war and had to overcome the specific entanglements of being French in Algeria. The “sociology of sociology” is a necessary condition for his work from these early years, leading him to develop what he calls reflexivity. One of the imperatives of reflexivity, a key concept for the sociology of Bourdieu, is to evaluate the researcher’s position, along with the whole research universe. The continuous concern for reflexivity, that is accepted as his trademark, result from the need to turn the sociological arms to his own scientific practice, that is, to critically reflect on social conditions and operations of concrete construction of the object. This was for him an essential practical requirement, sometimes even a matter of life and death, in Algeria (Wacquant, 2002). This article aims to present how the historical conditions of Bourdieu’s research objects and his position as a researcher, at a time when the sociologist has not developed his own conceptual tools yet, have influenced and contributed to the birth of Bourdieu’s scientific habitus.

Keywords: Sociology, Pierre Bourdieu, Colonialism, Algeria, War

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Addi, L. (2002). *Sociologie et anthropologie chez Pierre Bourdieu*. Paris: La Découverte.
- Bourdieu, P. (1958). *Sociologie de l’Algérie*. Paris: Presses Universitaires de France. (2001. 8. Baskı)
- Bourdieu, P. (1961). Révolution dans la révolution. *Esprit*. No: 1, s. 30.
- Bourdieu, P. (1962). De la guerre révolutionnaire à la révolution. F. Perroux (Ed.). *Algérie de demain* içinde (s. 5-13). Paris: PUF.
- Bourdieu, P. (1977). *Algérie 60. Structures économiques et structures temporelles*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. (1987). *Choses dites*, Paris. Editions de Minuit.

Bourdieu, P. (1993). Concluding remarks: For a sociogenetic understanding of intellectual works. C. Calhoun, L. Edward ve M. Postone (Ed.). *Bourdieu: Critical Perspectives* içinde (s. 263-275). Chicago: University of Chicago Press.

Bourdieu, P. (1998). *La domination masculine*. Paris: Points Seuil.

Bourdieu, P. (2000). Retour sur l'expérience algérienne. *Awal*, 21: 5-10.

Bourdieu, P. (2001). L'intellectuel total. Dialogue avec Pierre Bourdieu sur Jean-Paul Sartre, *L'Année Sartrienne*, s. 194.

Bourdieu, P. (2002a). Sartrémoi. Emoi. Et moi, et moi et moi. *Interventions 1961-2001* içinde (s. 44-47), Marseille: Agone.

Bourdieu, P. (2002b). Les conditions sociales de la circulation internationale des idées. *Actes de la recherche en sciences sociales*. 145: 3-8. DOI: 10.3917/arss.145.0003.

Bourdieu, P. (2004). *Esquisse pour une auto-analyse*. Paris: Raisons d'agir

Bourdieu, P.; Darbel, A.; Rivet J.-P. ve Seibel C. (1963). *Travail et travailleurs en Algérie*. Paris ve The Hague: Mouton and Co.

Bourdieu, P. ve Sayad, A. (1964). Paysan Déracinés. Bouleversement morphologiques et changements culturels en Algérie, *Etudes rurales*, 12: 56.

Bourdieu, P. ve Sayad, A. (1964). *Le Déracinement. La crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie*. Paris: Editions de Minuit.

Bourdieu, P.; Boltanski, L.; Castel, R. ve Chamboredon, J.-C. (1965). *Un Art moyen: Essai sur les usages sociaux de la photographique*. Paris: Editions de Minuit.

Bourdieu P. ve Sayad, A. (2004). Colonial rule & cultural sabir. *Etnography*. 5 (4): 445-486.

Bourdieu, P. ve Mammeri, M. (2003). Du bon usage de l'ethnologie. *Actes de la Recherche en sciences sociales*. 150: 9-18.

Calhoun C. (2006). Pierre Bourdieu and social transformation: Lessons from Algeria. *Development and Change*, (37) 6: 1403-1415. DOI: 10.1111/j.1467-7660.2006.00535.x.

Çeğin, G.; Göker, E.; Arlı, A. ve Tatlıcan, Ü. (2001). *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi*. İstanbul: İletişim.

Devreux, A.-M.; Marry, C.; Fassin, E.; Hirata, H. ve Löwy, I. (2007). La critique féministe et la domination masculine. *Mouvements*, 21 Mayıs, <http://www.mouvements.info/La-critique-feministe-et-La.html>.

François de Singly. (1998) Bourdieu: Le nom propre d'une entreprise collective. *Magazine Littéraire*. 369: 39-44.

Dodman T. (2011). Un pays pour la colonie. Mourir de nostalgies en Algérie Française, 1830-1880. *Annales HSS*. Temmuz-Eylül, 3: 743-784.

Goodman, J. ve Silverstein P. (2009). *Bourdieu in Algeria: Colonial politics, ethnographic practice, and theoretical developments*. Nebraska: University of Nebraska.

- Jennings, E. T. (2006). *Curing the colonizers: Hydrotherapy, climatology and French colonial spas*. Durham: Duke University Press.
- Lane, J. (2000). *Pierre Bourdieu: A critical introduction*. Londra: Pluto Press.
- Le Sueur, J. D. (2005). *Uncivil war. Intellectuals and identity politics during the decolonization of Algeria*, Lincoln ve Londra: University of Nebraska.
- Ökten Gülsoy, N. (2011). Traductions Turques. P. Artières, J.-F. Bert, F. Gros ve J. Revel (Ed.). *Foucault içinde* (s. 54-59). Paris: Cahiers de l'Herne.
- Ökten Gülsoy, N. (2010). Lire le Capital, Interview avec Roger Establet. *Lapsus*, Güz, 103-118.
- Reed-Danahay, D. (2005). The Kabyle and the French: Occidentalism in Bourdieu's theory of practice. D. Robbins (Ed.). *Pierre Bourdieu içinde* (s. 61-84). Londra: Sage.
- Robbins D., (2000) *Bourdieu and culture*. Londra: Sage.
- Sacriste, F., Tillion, G., Berque, J., Servier J. ve Bourdieu, P. (2011) *Des ethnologues dans la guerre d'indépendance algérienne*, Paris: Harmattan.
- Sayad, A. (2002), *Histoire et Recherche Identitaire*, Paris, Editions Bouchène.
- Seibel, C. (2005). Travailler avec Bourdieu. Sur Travail et Travailleurs en Algérie, *Awal* 31: 91.
- Shultheis, F. (2007). Pierre Bourdieu: Cezayir'de. Köksüzleşmenin tanıklığı. N. Ökten (Çev.). *Sergi Kataloğu*. İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları (Fondation Pierre Bourdieu işbirliği ile).
- Bourdieu, P. (2007). Cezayir'de. Köksüzleşmenin tanıklığı. Güney Çeğin (Çev.). *Sergi Kataloğu*. İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları (Fondation Pierre Bourdieu işbirliği ile).
- Soustelle, J. (1962). *L'Espérance Trahie (1958-1961)*. Paris: Editions de l'Alma.
- Tillion, G. (1957). *L'Algérie en 1957*. Paris: Editions de Minuit.
- Swartz, D. L. (2005). From critical sociology to public intellectual: Pierre Bourdieu and politics. D. L. Swartz ve V. L. Zolberg (Ed.). *After Bourdieu. Influence, critique, elaboration içinde* (s. 333-364). Kluwer Academic Publishers.
- Vidal-Naquet P. (1998). *Mémoires*. Cilt II. *Le trouble et la lumière. 1955-1998*. Paris: La Découverte.
- Yacine, T. (2004a). Pierre Bourdieu in Algeria at war: Notes on the birth of an engaged ethnosociology. *Ethnography*, 5: 487. DOI: 10.1177/1466138104050703
- Yacine, T. (2004b). Genèse de la domination masculine. L. Pinto, G. Sapiro ve P. Champagne (Ed.). *Pierre Bourdieu. Sociologue içinde* (s. 93-115). Paris: Fayard.
- Wacquant, L. (2002). The sociological life of Pierre Bourdieu. *International Sociology*, 17: 549-556.
- Wacquant, L. (2004). Following Bourdieu to the field, *Ethnography*, 5 (4): 387-414. DOI: 10.1177/1466138104052259.

İNTERNET SİTELERİ / WEBSITES

<http://www.africamission-mafr.org/ethnographie.htm>.

<http://www.ina.fr/art-et-culture/litterature/video/I05059752/michel-foucault-a-propos-du-livre-les-mots-et-les-choses.fr.html>.